

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

مقایسه غزلیات جلال الدین عضد یزدی با مصلح الدین سعدی شیرازی

به وسیله‌ی
طالب شجاعی

استاد راهنما
دکتر اکبر صیادکوه

دی ماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظہار نامہ

اینجانب طالب شجاعی دانشجوی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز اظہار می‌کنم که این پایان‌نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامہم تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: طالب شجاعی

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

مقایسه غزلیات جلال الدین عضد یزدی با مصلح الدین سعدی شیرازی

به کوشش
طالب شجاعی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از
فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی
زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان‌نامه با درجه‌ی:

.....
دکتر اکبر صیادکوه، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (رئیس کمیته)

.....
دکتر محمد حسین گرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی

.....
دکتر حسین بختویبی، استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی

دی ماه ۱۳۹۰

تقدیم به

پدر و مادرم:

آنانکه صفای وجودشان مایه آرامش من است.

و خواهران و برادرانم:

آنانکه آفتاب مهرشان مایه دلگرمی من است.

سپاسگزاری

اکنون که به یاری پروردگار یکتا این پژوهش به انجام رسید، بر خود بایسته می‌دانم از کسانی که مرا در انجام این پایان‌نامه، دستگیری کردند، تشکر نمایم. خصوصاً از استاد فرزانه، جناب آقای دکتر صیادکوه که در طی انجام مراحل مختلف پایان‌نامه، صبورانه و با چهره‌ای گشاده مرا راهنمایی کرده و همواره مشوق اینجانب بودند، خاضعانه سپاسگزارم. همچنین از نظرات ارزنده و در خور تحسین استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر کرمی که با بذل لطف و عنایت ویژه و دلسوزی پدران، مرا از لغزش‌های این راه بازداشتند، کمال تشکر و قدردانی را دارم. از استاد بزرگوار، جناب آقای دکتر بحتویی نیز که در امر مشاوره، نهایت سعی و تلاش را داشته‌اند، سپاسگزارم. در پایان برای این بزرگواران، طول عمر با عزت توأم با سرافرازی آرزومندم.

چکیده

مقایسه‌ی غزلیات جلال الدین عضد یزدی با مصلح الدین سعدی شیرازی

به کوشش

طالب شجاعی

غزل از مهمترین قالب‌های شعر فارسی در بیان مضامین مختلف، بویژه مضامین عاشقانه و عارفانه است که در طول تاریخ خود فراز و نشیب‌های بسیاری را پشت سر گذاشته است. سعدی یکی از بلندترین قله‌های غزل فارسی از قرن هفتم به بعد محسوب می‌شود. وی بر شعر بسیاری از شاعران بعد از خود، بویژه بر شعر شاعران قرن هشتم، مانند خواجه حافظ، خواجه کرمانی، عماد فقیه، جلال عضد و ... تأثیر گذاشته است.

یکی از موفق‌ترین پیروان سعدی در غزل سید جلال‌الدین بن سید عضدالدین یزدی معروف به «جلال عضد» و متخلص به «جلال» از شاعران قرن هشتم هجری و از معاصران خواجه حافظ شیرازی است. در این پژوهش، غزل‌های «جلال عضد» با غزل‌های «سعدی» مقایسه و تطبیق شده‌اند. از بهترین نتایج به دست آمده‌ی این پژوهش این است که تأثیرپذیری‌های جلال عضد از سعدی شیرازی در حوزه‌های گوناگون؛ مضامین، تصاویر، ساختار کلام، تعبیر و ترکیب‌ها، وزن، قافیه و ردیف فراوان است. یافته‌های این رساله، در هفت فصل به شرح زیر فراهم آمده‌اند:

در فصل اول، به طرح مباحث کلی تحقیق شامل: مقدمه، اهمیت، هدف، پیشینه و روش تحقیق پرداخته شده است؛ فصل دوم به معرفی جلال‌الدین عضد اختصاص یافته و بر اساس منابع موثق درباره‌ی موضوع‌هایی همچون زندگی، اندیشه، آثار و احوال جلال‌الدین عضد یزدی سخن به میان آمده است؛ در فصل سوم و چهارم به مقایسه‌ی مضامین، واژگان، ساختار کلام و ترکیبات سعدی و جلال‌الدین عضد پرداخته‌ایم و در فصل پنجم به مشترکات موسیقایی (وزن، قافیه و ردیف) در غزلیات سعدی و جلال عضد سخن به میان آمده است؛ فصل ششم به بررسی عناصر بدیعی و بیانی مشترک در غزلیات سعدی و جلال عضد اختصاص یافته است و فصل پایانی - فصل هفتم - نتایج به دست آمده از این پژوهش، فراهم آمده‌اند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
۷	۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۸	۱-۲- اهداف پژوهش
۸	۱-۳- پیشینه تحقیق
۱۱	۱-۴- روش تحقیق
۱۲	۱-۵- پرسش‌های تحقیق
	فصل دوم: معرفی جلال‌الدین عضد یزدی
۱۴	۲-۱- جلال‌الدین عضد یزدی در تذکره‌ها و دیگر منابع
۱۶	۲-۲- تاریخ تولد و وفات
۱۷	۲-۳- خانواده، نزدیکان و زادگاه جلال‌الدین عضد یزدی
۱۸	۲-۴- تخلص جلال‌الدین عضد
۲۰	۲-۵- وضعیت زندگی
۲۱	۲-۶- جهان‌بینی و خصوصیات فکری و اخلاقی
۲۳	۲-۷- ممدوحان شاعر
۲۶	۲-۸- آثار جلال‌الدین عضد یزدی
۲۸	۲-۹- تأثیرپذیری‌ها و تأثیرگذاری‌ها

فصل سوم: مقایسه‌ی مضامین غزلیات سعدی و جلال‌الدین عسجد یزدی

۳۸	۱-۳-۱- آوردن یک مصراع بدون تغییر
۳۹	۲-۳-۲- مضامین مشابه
۴۰	۳-۲-۱- آزادی عاشق در بند معشوق بودن است
۴۰	۳-۲-۲- آشکار شدن راز با اشک
۴۰	۳-۲-۳- ابروی یار را محراب قرار دادن
۴۰	۳-۲-۴- از پی خوبان نرفتن
۴۱	۳-۲-۵- ازلی بودن پیوند عشق
۴۱	۳-۲-۶- با بودن دوست، تمنا و پروای بهشت را نداشتن
۴۱	۳-۲-۷- با بودن دانه‌ی خال، دام وجود داشتن
۴۲	۳-۲-۸- برتر بودن موی معشوق بر ملک جهان
۴۲	۳-۲-۹- بر سر آتش جوشیدن
۴۲	۳-۲-۱۰- برقع و نقاب از روی افکندن
۴۳	۳-۲-۱۱- بلندی قامت یار
۴۴	۳-۲-۱۲- بن بست بودن کوی دوست
۴۵	۳-۲-۱۳- به پایان آمدن نامه و باقی بودن سخن
۴۵	۳-۲-۱۴- به درگاه خواندن یا از درگاه راندن
۴۵	۳-۲-۱۵- به درون بحر قدم نهادن برای پیدا کردن در و گهر
۴۵	۳-۲-۱۶- به لطف یار امیدوار بودن
۴۶	۳-۲-۱۷- بیان عظمت معشوق
۴۶	۳-۲-۱۸- بی پایان بودن دریای عشق

۴۶ بی پروایی عاشق	۱۹-۲-۳
۴۷ بیرون افتادن راز از پرده	۲۰-۲-۳
۴۷ بیم نداشتن طالب کعبه از خارهای راه	۲۱-۲-۳
۴۷ بی نیازی به شمع	۲۲-۲-۳
۴۷ پاک نظر بودن در عشق	۲۳-۲-۳
۴۸ تأثیر نداشتن پند به سبب گوش دادن به نغمه‌های موسیقی	۲۴-۲-۳
۴۸ تبدیل شدن خاک و گل به سبو	۲۵-۲-۳
۴۸ تحمل ناکامی برای رسیدن به کام و مراد	۲۶-۲-۳
۴۹ تقابل عقل و عشق	۲۷-۲-۳
۴۹ تنگ بودن دهان معشوق	۲۸-۲-۳
۵۰ تنگ تر بودن دل از دهان معشوق	۲۹-۲-۳
۵۰ تنگ بودن چشم و دل، برای بودن یار در آنجا	۳۰-۲-۳
۵۰ جان در پای یار فشاندن	۳۱-۲-۳
۵۰ جبر و تسلیم	۳۲-۲-۳
۵۱ حاصل جهان، صحبت و در حضور بودن یار	۳۳-۲-۳
۵۲ خاموش نبودن بلبل، هنگام آمدن فصل گل و بهار	۳۴-۲-۳
۵۲ خراج بر خراب نوشتن	۳۵-۲-۳
۵۲ خجالت گل از رنگ رخ یار	۳۶-۲-۳
۵۳ خجالت ماه از دیدن روی یار	۳۷-۲-۳
۵۳ خوش بودن به داغ و درد معشوق و آن را دوا پنداشتن	۳۸-۲-۳

۵۴ ۳-۲-۳۹- درازی موی معشوق و باریکی کمر او
۵۴ ۳-۲-۴۰- در برابر تیر دوست چشم نبستن
۵۴ ۳-۲-۴۱- در نظر نیامدن چیز دیگر، با در نظر بودن یار
۵۵ ۳-۲-۴۲- دست از طلب دوست بر نداشتن
۵۵ ۳-۲-۴۳- دل را به غمزه ربودن
۵۵ ۳-۲-۴۴- دل در زلف یار بودن
۵۶ ۳-۲-۴۵- دلیل خواهی عاشق از معشوق برای عنان گردانی از او
۵۶ ۳-۲-۴۶- دود از روزن بیرون آمدن
۵۶ ۳-۲-۴۷- دیدن دلارام آرامش را از بین میبرد
۵۶ ۳-۲-۴۸- دیدن روی یار شهری را به آشوب می‌کشد
۵۷ ۳-۲-۴۹- ذره گون بودن عاشق در برابر خورشید معشوق
۵۷ ۳-۲-۵۰- رحمت نیاوردن بی‌درد بر صاحب درد
۵۷ ۳-۲-۵۱- رنج بردن و گنج یافتن
۵۷ ۳-۲-۵۲- رنگ رخساره راز درون را آشکار می‌کند
۵۸ ۳-۲-۵۳- روی نتافتن از شمشیر جفا
۵۸ ۳-۲-۵۴- روییدن مهر گیاه از خاک و تربت شاعر
۵۸ ۳-۲-۵۵- زندگی بخش بودن لب معشوق چون دم عیسی
۵۹ ۳-۲-۵۶- زنده شدن به بوی یار
۵۹ ۳-۲-۵۷- زیبایی بسیار معشوق و خرده ناگرفتن بر عاشق
۵۹ ۳-۲-۵۸- شکوه بر بیگانه نبردن و دیده بر اغیار بستن

۶۰ ۳-۲-۵۹- صبر و صبوری از عشق نداشتن
۶۰ ۳-۲-۶۰- طاقت فراق نداشتن
۶۱ ۳-۲-۶۱- طلعت و روی دوست اثری از صنع خدا بودن
۶۱ ۳-۲-۶۲- طولانی بودن شب فراق
۶۲ ۳-۲-۶۳- طولانی بودن شرح غم
۶۲ ۳-۲-۶۴- عاشق چون حلقه‌ی بر در است
۶۲ ۳-۲-۶۵- عذرا نادیده، ملامت وامق کند
۶۳ ۳-۲-۶۶- عشق پنهان شدنی نیست
۶۳ ۳-۲-۶۷- عیب نگرفتن کسی بر عاشق به علت زیبایی بسیار معشوق
۶۳ ۳-۲-۶۸- غرق در معشوق بودن
۶۴ ۳-۲-۶۹- غم زمانه نخوردن
۶۴ ۳-۲-۷۰- غنیمت شمردن وقت
۶۴ ۳-۲-۷۱- فارغ بودن معشوق از عاشق
۶۵ ۳-۲-۷۲- فراز آمدن معشوق آرزوی عاشق است
۶۵ ۳-۲-۷۳- فراوانی اشک
۶۵ ۳-۲-۷۴- قدر و قیمت روز وصال را دانستن
۶۶ ۳-۲-۷۵- گرفتاری دل عاشق در زلف معشوق
۶۶ ۳-۲-۷۶- مال و زر لازم بودن برای وصل
۶۶ ۳-۲-۷۷- مانند چنگ تسلیم بودن و سر بلند نکردن
۶۷ ۳-۲-۷۸- مشکبویی زلف یار

۶۷	۷۹-۲-۳- معذور بودن شاعر در سوختن همانند شمع
۶۷	۸۰-۲-۳- ندانستن حال گرفتار بلا را، بر کنار از بلا
۶۷	۸۱-۲-۳- ندانستن سیراب حال تشنه را
۶۸	۸۲-۲-۳- نظر نکردن عاشق به باغ و بوستان با تفرج در بوستان یار
۶۸	۸۳-۲-۳- نظر و نگاه کردن به زیباییان
۶۸	۸۴-۲-۳- نوش بودن زهر و نیش از دست یار
۶۹	۸۵-۲-۳- وارد شدن بخت با ورود یار
۶۹	۸۶-۲-۳- همیشگی بودن نقش عشق و از میان نرفتن آن
۶۹	۸۷-۲-۳- یاد رهایی نکردن افتاده‌ی در دام معشوق
۷۰	۸۸-۲-۳- یار و خیال او همیشه در نظر بودن
۷۰	۳-۳- اختلاف نظر در مضامین
۷۰	۱-۳-۳- پیام معشوق را به دست باد سپردن
۷۱	۲-۳-۳- تأثیر نداشتن پند بر عاشق
۷۲	۳-۳-۳- جان فشانی کردن

فصل چهارم: تأثیر پذیری‌های جلال عضد از سعدی در حوزه‌ی واژگان، ترکیب و تعبیرها و ساختار کلام

۷۶	۱-۴- تأثیر پذیری از لحاظ ترکیب و تعبیر با هماهنگی در وزن ابیات
۷۶	۱-۱-۴- از پیش راندن
۷۶	۲-۱-۴- الا ای باد
۷۶	۳-۱-۴- الا ای گل
۷۶	۴-۱-۴- انگشت نمایی

۷۶ ۴-۱-۵- بدین لطافت و حسن
۷۷ ۴-۱-۶- به بالای تو ماند
۷۷ ۴-۱-۷- به خاک پای تو
۷۷ ۴-۱-۸- تحمل نکردن بار جفا
۷۷ ۴-۱-۹- جان فشانی کردن
۷۷ ۴-۱-۱۰- جرم رفتن
۷۸ ۴-۱-۱۱- چاره جز زاری نداشتن
۷۸ ۴-۱-۱۲- چنین گرم چه رانی
۷۸ ۴-۱-۱۳- چون نشانه پای به گل بودن
۷۸ ۴-۱-۱۴- در عمر افزودن
۷۸ ۴-۱-۱۵- دل خون شدن
۷۹ ۴-۱-۱۶- رسم هشیاری
۷۹ ۴-۱-۱۷- زندگانی صرف کردن
۷۹ ۴-۱-۱۸- سر خود گرفتن
۷۹ ۴-۱-۱۹- سزای خود دیدن
۷۹ ۴-۱-۲۰- شبی خواهم که مهمان من آیی
۸۰ ۴-۱-۲۱- گواهی به جنون دادن
۸۰ ۴-۱-۲۲- گو مباش
۸۰ ۴-۱-۲۳- من آن نیم
۸۰ ۴-۱-۲۴- مرغ پای بسته به دام

۸۰ ۴-۱-۲۵- ملال و ملام
۸۱ ۴-۲- تأثیرپذیری از لحاظ ترکیبات و تعبیرات مشترک با وزن متفاوت
۸۱ ۴-۲-۱- آتش در دل زدن
۸۱ ۴-۲-۲- با کنار افتادن
۸۱ ۴-۲-۳- به غیر از نام دوست بر زبان شاعر نبودن
۸۱ ۴-۲-۴- به گریه سنگ سفتن
۸۲ ۴-۲-۵- بیم آن است
۸۲ ۴-۲-۶- پای در گل بودن
۸۲ ۴-۲-۷- پروانه صفت
۸۲ ۴-۲-۸- تا کی... تا چند
۸۳ ۴-۲-۹- ترک جان گفتن
۸۳ ۴-۲-۱۰- ترک دوست گفتن
۸۳ ۴-۲-۱۱- ترک یار نگفتن
۸۳ ۴-۲-۱۲- تنها نه من
۸۴ ۴-۲-۱۳- تو را چنان که تویی
۸۴ ۴-۲-۱۴- جان سپر کردن
۸۴ ۴-۲-۱۵- حلقه در گوش بودن
۸۴ ۴-۲-۱۶- خاک آستان بودن
۸۴ ۴-۲-۱۷- دست من و دامان تو
۸۵ ۴-۲-۱۸- دلق مرقع

۸۵ ۴-۲-۱۹- دور بودن چشم بد از معشوق
۸۵ ۴-۲-۲۰- رفتم از هوش
۸۵ ۴-۲-۲۱- شاهدان دو عالم جمع شدن
۸۵ ۴-۲-۲۲- شب را سحر نبودن
۸۶ ۴-۲-۲۳- کسی که روی تو ببیند
۸۶ ۴-۲-۲۴- هر که خواهد- هر چه خواهد- گو بگو
۸۶ ۴-۳-۳- ترکیبات عربی مشترک
۸۶ ۴-۳-۱- تعالی الله
۸۶ ۴-۳-۲- حاش لله
۸۷ ۴-۳-۳- طول الیالی
۸۷ ۴-۳-۴- يعلم الله
۸۷ ۴-۴- ساختارهای دستوری سعدیانه در غزلیات جلال عضد:

فصل پنجم: مشترکات موسیقایی (وزن و قافیه و ردیف) در غزلیات سعدی

و جلال عضد

۹۷ ۵-۱- وزن، قافیه و ردیف مشترک
۹۷ ۵-۱-۱- اشتراکات در بحر هزج
۱۰۱ ۵-۱-۲- اشتراکات در بحر مجتث
۱۰۳ ۵-۱-۳- اشتراکات در بحر رمل
۱۰۵ ۵-۱-۴- اشتراکات در بحر مضارع
۱۰۶ ۵-۱-۵- اشتراکات در بحر خفیف

عنوان	صفحه
۲-۵ - وزن‌های سعدیانه در غزلیات جلال عضد.....	۱۰۷
۳-۵ - قافیه و ردیف مشترک	۱۰۸
۴-۵ - ردیف‌های مشترک در غزلیات دو شاعر	۱۲۳

فصل ششم: بررسی عناصر بدیعی و بیانی در غزلیات سعدی و جلال عضد

۱-۶ - بخش اول: مقوله‌های بیانی	۱۲۹
۱-۱-۶ - تشبیه	۱۲۹
۱-۱-۱-۶ - تشبیه تفضیل	۱۳۱
۲-۱-۱-۶ - تشبیه مضمّر	۱۳۲
۳-۱-۱-۶ - تشبیه مرکب	۱۳۲
۴-۱-۱-۶ - اضافه‌ی تشبیهی	۱۳۳
۵-۱-۱-۶ - تمثیل	۱۳۵
۲-۱-۶ - استعاره	۱۳۶
۳-۱-۶ - مجاز	۱۳۸
۴-۱-۶ - کنایه	۱۴۰
۲-۶ - بخش دوم: مقوله‌های بدیعی	۱۴۱
۱-۲-۶ - بدیع لفظی	۱۴۱
۱-۱-۲-۶ - جناس تام	۱۴۱
۲-۱-۲-۶ - تکرار	۱۴۳
۳-۱-۲-۶ - بازی با الفاظ	۱۴۵
۴-۱-۲-۶ - موازنه یا مماثله	۱۴۵
۲-۲-۶ - بدیع معنوی	۱۴۶
۱-۲-۲-۶ - مراعات نظیر یا تناسب	۱۴۶
۲-۲-۲-۶ - ایهام	۱۴۷

۱۵۰ ۳-۲-۲-۶ تضاد
۱۵۱ ۴-۲-۲-۶ متناقض‌نمایی
۱۵۲ ۵-۲-۲-۶ تلمیح
۱۵۴ ۶-۲-۲-۶ حسامیزی
۱۵۴ ۷-۲-۲-۶ تجاهل‌العارف
۱۵۵ ۸-۲-۲-۶ اغراق
۱۵۸ فصل هفتم: نتیجه‌گیری
۱۶۰ فهرست منابع و مآخذ

فهرست نشانه‌های اختصاری

ت = ترجیع بند

ج = جلد

جلال = جلال‌الدین عضد یزدی

رک = رجوع کنید

ص = صفحه

ه = هجری

ه. ق = هجری قمری